

QARAQALPAQSTANDA NOTALASTÍRÍW PÁNINIŇ ÁHMIYETI

Segizbaeva G.K.

Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filiali

guldanasegizbaeva05@gmail.com

Ilimiy basshı: Abatbaeva R.

Annotaciya: Bul maqalada qaraqalpaq xalıq muzıkalarınń dáslepki notalastırw jumısları hám házirgi kúndegi áhmiyeti haqqında sóz etiledi. Maqalada elimizde xalıq dóretiwshiligine degen itibardıń kúshliligi, onı saqlap qalıw hám keńnen en jaydırw boyınsha alıp barılıp atırǵan iygilikli jumslar haqqında keń jarıtıp beriledi. Bunnan tisqari “Xalıq namaları hám qosıqların notalastırw” pániniń áhmiyeti, onı házirgi student jaslarǵa úyretiw boyınsha Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filialında alıp barılǵan ilajlar tuwralı aytıp ótiledi.

Gilt sózler: Muzika, mádeniyat, xalıq dóretiwshiligi, notalastırw, kompozitor, teatr, lad, koncert.

Аннотация: в данной статье говорится о первых нотах каракалпакской народной музыки и ее значении сегодня. В статье обсуждается прочность репутации нашей страны в области народного творчества, ее сохранение и передача будущим поколениям. Также подчеркивается значение науки «Народные напевы и ложечное письмо» и эффективная работа, проводимая в УзМКНФ по обучению ей нынешних студентов и молодежи.

Ключевые слова: Музыка, культура, народное творчество, нотная запись, композитор, театр, музыка, концерт.

Abstract: this article talks about the first notes of Karakalpak folk music and its significance today. The article discusses the strength of our country's reputation in the field of folk art, its preservation and transmission to future generations. The importance of the science “Folk tunes and spoon writing” and the effective work carried out at UzMKNF to teach it to current students and youth are also emphasized.

Keywords: Music, culture, folk art, musical notation, composer, theater, music, concert.

Keyingi jıllarda respublikamızdın barlıq tarawlarında keń kólemli reformalar ámelge asırılıp atır. Bul reformalar kórkem óner, tiykarınan muzıka kórkem óneri tarawına da tikkeley tiyisli. Sebebi, Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2020-jıl 26-maydaǵı PF-6000-sanlı “Mádeniyat hám kórkem óner salasınıń jámiyet turmısındaǵı ornı hám tásinin jáne de asırıw ilajları tuwrısında” [1]ǵı pármanı mádeniyat hám kórkem óner salasın rawajlandırıw, onıń tásirliiligin jáne de asırıwdı názerde tutadı. Sol sebepli keyingi jıllarda elimizde áyyemgi xalıq namaları, qosıqları hám dástanların jazıp alıw olardı qayta baspadan shıǵarıw, nota toplamların islep shıǵıw boyınsha keń kólemli jumslar alıp barılmaqta.

Qaraqalpaq milliy muzıka miyrasları júdá bay hám áyyemgi tariyxqa iye. Bul bahasız miyraslardı ilimiy-ámeliy tárepten úyreniw, ózlestiriw jumıslarına sońǵı jıllarda bargan sayın kóbirek itibar berilip atır. Tariyxtan belgili, qaraqalpaq milliy muzıka úlğilerin dástúrge kóre, ustaz-shákirtine awızeki tárizde úyretken. Yaǵnıy, ustaz atqarǵan nama yamasa qosıqtı onıń shákirti tákirarlawı hám sol tiykarda ózlestiriwi kerek bolǵan. Bul bir tárepten, shákirttiń tıńlaw hám yadta saqlap qalıw qábiletin rawajlantırǵan. Basqa tárepten bolsa, bul proceste ustaz óz shákirtiniń qáte-kemshiliklerin kórsetken, usınıń menen birge, shákirtiniń tárbiyası da ustazdıń wazıypasına kirgen.

Elimizde XX ásirdiń birinshi yarımınan baslap qaraqalpaq xalıq namaların notaǵa túsiriw hám qayta islew boyınsha jumıslar alıp barıldı. 1936-jılı talantlı jaslardı keńnen tanıtıw maqsetinde olardıń dawısın gramplastinkaǵa alıw máselesi qoyıldı. Soǵan baylanıslı Tórtkúlde talantlı jaslar ortasında jarıs ótkerilip, uzaq tayarlıqlar kórule basladı. Bulardıń ishinde eń saylandıları: J.Shamuratov, E.Qospolatov, I.Patullaev, Q.Ametovlardı tańlap alıp, 1939-jılı aprel ayında Moskvada kóp ǵana koncertler beredi [2.23].

Gramplastinkaǵa J.Shamuratovtıń atqarıwında shayır T.Seytmamutovtıń “Maksim Gorkiy” hám “Nama bası” sazın, I.Patullaevtıń basshılıǵındaǵı ansambldiń atqarıwında “Qara jorǵa”, “Nar iydirgen” sazı hám óziniń atqarıwında “Qızıl kolxoz” namaların túsirip aladı. A.Shamuratova “Arıwxan”, “Bozataw”, “Bálent shıǵıp názer salsam”, “Lenin”, “Qáwender”, “Shımbay”, “Muńlı qız”, “Zarlı qız”, “Aqsúnǵúl”, “Xansayat”, “Nigarım”, “Ayjamal”, “Jaman shıǵanaq”, “Qızlar úyge kir” hám “Qońırat” namaların atqaradı hám gramplastinkaǵa jazdıradı.

1937-jılı Ózbekstan qánigeleriniń járdemi menen qaraqalpaq xalıq namaların jıynap, jazıp alıw hám basıp shıǵarıw máselesin qoyadı. Sol jılları teatrdiń muzıkalıq bóliminiń basqarıwshısı kompozitor D.Tumanyan tárepinen 40 tan aslam xalıq qosıqların jazıp alıp notalaştırıladı.

Kompozitor D.Tumanyan xalıq namaların qayta islep, fortepiano, skripka, violonchelde shertiw ushın maslastıradı. Baqsı J.Shamuratov penen birge S.Majitovtıń “Baǵdagúl” pyesasınıń jańa variantına muzıka jazdı. Pyesaǵa qaraqalpaq xalıq namaları: “Bozataw”, “Adıńnan”, “Diydim aman”, “Zarlı qız”, “Muxalles”, “Besperde”, “Ayjamal”, “Ax, nazlı yar”, “Áziyzim”, “Ne payda”, “Dad álińnen” t.b. sheber paydalanıp birqansha bólimli muzıka dóretdi.

Kompozitor D.Tumanyan, A.Kondorshtilovlar ózleri qaraqalpaq namaların úyrenip barıw menen qatar, J.Shamuratov, R.Arziev, I.Qıdırov, Q.Meńlibaev, A.Shamuratova t.b. kóp ǵana talant iyelerin jıynap, nota sabaqlıǵın úyrete basladı. Bulardıń barlıǵı da keleshekte professional muzıkamızdıń jaratılıwına túrtki boldı.

Qaraqalpaq xalıq muzıka úlğileri hárqanday xalıq dóretiwshiligi sıyaqlı miynetkeshlerdiń arızıw-úmitleri, olardıń turmısı hám ádebi, milliy azatlıq ushın gúrestiń ańlatpası retinde sáwlelenedi. Qaraqalpaq xalıq muzıkasınıń tema tárepten kóp qırlıǵı, janrlarǵa baylıǵı hám tutqan ornınıń hár túrliligi de áne usınıń menen baylanıslı. Mine sonday bay miyraslardı jaslarımız qunt penen úyreniwi, sol namalardı notaǵa túsiriw kónlikpelerine iye bolıwı, barkamal, hár tárepleme

bilimge iye qánigelerdi tayarlawda zárúrli áhmiyetke iye boladı. Haqıyqattan da, buğan baylanıslı joqarı professional bilim tájiriybesine iye bolğan qanıgelerdi tárbiyalaw házirgi kúnnıń aktual máselelerinen biri bolıp tabıladı.

Qaraqalpaq xalıq muzıkasınıń ayrıqsha ózgesheliklerin esapqa alğan halda olardı notağa túsiriw, toplamlar jaratıw jáne onı oqıw procesinde qollanıwda málim tájiriybe toplanğan. Lekin házirge shekem notağa alınbağan xalıq muzıkası úlğileri júdá kóp. Usınıń sebebinen joqarı tálim shólkemi studentleri ózleri jasaytuǵın aymaqlarǵa tán bolğan xalıq muzıka úlğileri menen jaqınnan tanısıp, olardı úyreniw menen bir qatarda, olardı notalastırıw jumısları menen shuǵıllansa maqsetke muwapıq bolar edi.

Bul jumıslar bir tárepten studentlerdiń bilim-kónlikpelerin, usıǵan baylanıslı tájiriybelerin bekkemlese, basqa tárepten xalıq muzıka miyrasların notalastırıw jolı menen bul miyraslardı kelesi áwladlarǵa jetip barıwın támiyinleydi.

“Xalıq namaların notalastırıw” pání xalıq muzıka miyrasların úyreniw, onı óz ásbabında jırlaw, hám de notağa alıw sıyaqlı bilim hám kónlikpelerin úyretiwge qaratılğan. Usınıń menen birge, notağa túsirilip atırǵan muzıka shıǵarmasınıń forması, ólshemi, xarakteri h.t.b.lardı talqılaw studentler aldına qoyılatuǵın tiykarǵı talaplar taypasına kiredi.

Studentler “Xalıq namaların notalastırıw” pánin úyreniw procesinde zamanagóy texnika quralları, dawıs jazıw úskeneleri, kompyuter, nota jazıw programmaların islete alıwları kerek.

Usı sabaqlıqtan tariyxıy maǵlıwmatlar, xalıq muzıkasın notalastırıw ushın zárúr bolğan bilim hám kónlikpelerdi úyreniw hám úyretiw máseleleri, xalıq muzıka úlğilerinen mısallar, hám studentler ushın tiykarǵı kórsetpeler orın alǵan.

“Xalıq namaların notalastırıw” páninen sabaq beriwde oqıtıwshı-ustazdıń iskerligi zárúrli áhmiyetke iye. Onıń teoriyalıq bilimleri, pándi úyretiwdegi usılı usı tálim shólkemindegi oqıtıw sistemasına qanshelli uyqas túsiwi studentti tuwrı tayarlawda sheshiwshi faktorlardan biri bolıp tabıladı.

Xalıq namalarınıń ózine tán ózgesheligi, mazmunı tárepten ápiwayı insanlar turmısına baylanıslılıǵı, túrli sezimlerdi ańlata alıwı menen ajıralıp turadı.

Haqıyqatında da, xalıq nama hám qosıqlarınıń ańlatıw múmkinshiliklerin úyreniw muzıkalıq miyraslarımızdı ózlestiriw, onı izertlewde unamlı nátiyjeler beredi. Sol ushın da bolajaq kórkem óner salasındaǵı kadrlar bul miyraslardı úyreniwi onıń keleshekтеgi iskerliginde qol keliwi anıq.

Xalıq namaların qayta islew hám notalastırıw jumısların keńeytiw, bul islerdi student jaslar arasında keńnen tarqatıw ushın Ózbekstan mámleketlik konservatoriyası Nókis filialınıń “Kórkem ónertanıw” qanıgeligi ushın “Xalıq namaların notalastırıw” pání jolǵa qoyıldı. Bul sabaqta kompozitor Jamil Charshemovtıń basshılıǵı astında student jaslar menen birgelikte qaraqalpaq xalıq namaları hám qosıqları qayta islendi. Mısal ushın, Dauletbaeva Gúlxumar tárepinen qaraqalpaq xalıq naması “Adıńnan”, Orınbaeva Ulzada tárepinen “Bozataw”, “Barmeken”, “Qosıq aytsam”, Pirnazarov Begis tárepinen “Qara dáli”, “Ellerim bardı”, Xojabaeva Mavlyuda tárepinen “Aqsungúl”, “Qádirin bilmes”, “Gúlpaq”, Segizbaeva Gúldana tárepinen Sayatxan-Hámra dástanınan Tábriz

namasına “Pal bolsin”, Ğarip-ashiq dāstanınan “Kepter muxalles”, “Kelte nalish”, Jumamuratova Aysawle tárepinen “Mağan ber”, “Miyankól” kibi xalıq namaları hám qosıqları qayta islenip keń jámiyetshilik názerine usınıldı. Bul ilaj filialımızda júdá saltanatlı tárizde ótkerilip, Ózbekstan Kompozitorleri awqamınan kópshilik kompozitorlar qatnasıp óz pikirlerin bildirdi. Atap aytqanda, Ulbiybi Abdullaeva, Baxadir Allaniyazov, Rano Abatbaevalar shıǵıp sóylep ózleriniń usınısların aytıp ótti.



Xalıq kórkem óneri kóp ásirler dawamında xalqımız júregine sińip ketken. Xalıq namaların hám qosıqların esitkenimizde ózligimizdi ańlaǵanday sezinemiz. Hárbir xalıq óziniń milliyliǵı, úrp ádetleri, mádeniyatı hám kórkem óneri menen basqa xalıqlardan ajıralıp turadı. Sonlıqtan hárbirimiz xalıq namalarına úlken itibar menen qarap, olardı xalqımız arasında ele de keń jaydırıw boyınsha xızmet etiwimiz lazım.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Prezident SH.M.Mirziyoyevtiń 26.05.2020-jılǵa PF-6000 sanlı qararı
2. Adambaeva T. “Revolyuciya dáwirine shekemgi qaraqalpaq muzıkasınıń tariyxı”, “Qaraqalpaqstan” Nókis-1976.
3. Adambaeva T. Qaraqalpaq sovet muzıkası tariyxınan. – Nókis: “Qaraqalpaqstan”, 1976.
4. Nadirova A. Qaraqalpaq muzıkası tariyxı. – Toshkent: 2018.
5. Shamuratov J. “Qosıq hám namalar”, “Qaraqalpaqstan mádeniyatı” gazetasınıń redakciyası Nókis-1995.
6. Shamuratova A. Teatr-ómirim hám táǵdirim. – Nókis: “Bilim”, 2016.
7. АБАТБАЕВА, Рано. "КОМПОЗИТОР НАЖИМАДДИН МУХАММЕДДИНОВ ИЖОДИДА ТАРИХИЙ СИЙМОЛАР." Journal of Culture and Art 1.1 (2023): 60-66.
8. Абатбаева, Рано Алламбергеновна. "ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН МУСИҚА МАДАНИЯТИНИ РИВОЖЛАНИШИДА МАШХУР БАСТАТОР Н. МУХАММЕДДИНОВНИНГ ЎРНИ." Oriental Art and Culture 3.1 (2022): 648-653.